

ПОРІВНЯЛЬНІ ЗВОРОТИ В РУКОПИСНІЙ КАРТОТЕЦІ В.В. НІМЧУКА: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 2 (50)

УДК 811.161.2'282.2(477.87):811'373.7

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).76–88

Галас А. Порівняльні звороти в рукописній картотеці В.В. Німчука: структурно-семантичний аспект; кількість бібліографічних джерел – 22; мова українська.

Анотація. У статті вперше здійснено структурно-семантичний опис порівняльних зворотів у словниковій картотеці видатного вченого-мовознавця Василя Васильовича Німчука. Картотека, підготовлена В.В. Німчуком, – це унікальне зібрання мовних скарбів багатой верхньонадборжавської говірки, яка вирізняється специфічними лексичними, фонетичними, словотвірними, граматичними особливостями. Крім власне лексичного матеріалу, лексикографічно репрезентованого з різним ступенем повноти, в картотеці є значна кількість діалектних фразем і паремій, назви понять матеріальної культури (часом із малюнками), обрядодій, звичаїв, вірувань, регіонального ономастичного матеріалу, фольклорних записів, зразків діалектного наративу та ін. Дослідження виконане на матеріалі опрацьованого фрагменту картотеки, з якого відібрано близько 700 (із варіантами) порівняльних зворотів. Описано методику репрезентації порівняльних зворотів у словниковій картотеці. Визначено специфіку сполучників, якими приєднується порівняльний компонент. У картотеці зафіксовані загальноживані, кодифіковані в літературній мові й відомі в інших українських говорах порівняльні звороти (компаративні фраземи). У науковий обіг уперше вводиться значний фрагмент реєстру колоритних регіональних порівняльних зворотів.

Оскільки ядро порівнянь складають образи тваринного і рослинного світу, часових понять, традиційного селянського побуту, виробничої діяльності, міфології, вірувань, стереотипів поведінки людей, суспільно-економічні поняття тощо, то цим зумовлений семантичний принцип представлення порівняльних зворотів. Виділено групи порівняльних зворотів, об'єктами порівняння в яких є слова, які зосереджують основний образний і експресивний зміст порівняння: назви свійських тварин і птахів, назви хижих тварин і гризунів, назви птахів і пов'язаних із ними понять, назви комах, назви плазунів, земноводних і риб, назви сільськогосподарських культур, назви продуктів харчування, страв, напоїв, назви осіб, соматизми, назви предметів побуту, виробництва, знарядь праці, тканин, одягу, взуття і їх частин, матеріалів, транспорту, назви дерев, рослин, плодів, сортів, грибів, назви явищ природи, часових і просторових понять, речовин, назви будівель, об'єктів, споруд, місцевостей, назви музичних інструментів, назви міфічних істот, назви фінансових понять, субстантивовані ад'єктиви – образні характеристики людини.

Зроблено висновки про важливість ґрунтовного вивчення порівняльних зворотів, зафіксованих у словникових матеріалах В.В. Німчука, для досліджень із діалектології, історії мови, ономастики, лінгвокультурології.

Ключові слова: діалектна лексикографія, порівняльний зворот, закарпатський говір, Василь Німчук, словникова картотека.

Постановка проблеми. Одна з ознак діалектного мовлення – активне функціонування порівняльних зворотів, у яких виявляється мовна картина світу людини. У народних порівняннях відображено аспекти міжособистісного, родинного життя, соціального статусу, побуту і виробничих стосунків, морально-етичні цінності, багата духовна культура, особливості світосприймання. Цінний різнорівневий діалектний матеріал, зосереджений у народних порівняннях, дуже важливий для мовознавчих досліджень, для укладання діалектних словників.

Порівняльні звороти (компаративи, компаративами, компаративізмами, компаративні фраземи, компаративні фразеологічні сполуки, порівняльні фразеологізми, стійкі народні порівняння) в українських говорах були предметом мовознавчих досліджень (Н. Коваленко, В. Леснова, О. Григоренко, І. Аксьонова, А. Галас, О. Харківська, Г. Шкурко). Відомі здобутки в лексикографічному опрацюванні українських народних порівнянь.

У словниковій картотеці В.В. Німчука зафіксовано значну кількість порівняльних зворотів у говірці села Довге Закарпатської області, які ще не були предметом спеціального вивчення. Актуальним видається впорядкування бази порівняльних зворотів на матеріалі картотеки, дослідження їх у

структурно-семантичному, функціональному, лінгвокраєзнавчому аспектах.

Аналіз досліджень. Українське діалектне словництво має вагомий традиції і здобутки. Про досягнення в українській діалектній лексикографії писали І.В. Сабадош [Сабадош 2015, с. 457–468; с. 468–472; с. 472–494], О.І. Бондар [Бондар 2012, с. 171–176], Л.В. Рябець [Рябець 2019, с. 71–86] та ін. Так, за підрахунками О.І. Бондаря, з 2000 по 2011 рр. опубліковано 30 діалектних словників, словничків і матеріалів, у яких найбільш опрацьованими в лексикографічному аспекті є говори південно-західного і південно-східного наріччя [Бондар 2012, с. 171–176]. З того часу реєстр діалектних словників поповнився новими цікавими виданнями (ідеографічні, етнолінгвістичні, діалектно-етнографічні, епідигматичні, фразеологічні, тематичні словники), у яких враховані нові концепції укладання словників діалектного мовлення. Л.В. Рябець слушно зауважує: «Діалектні словники – це і джерело вивчення лексичного складу діалекту, і документальний огляд лексичної скарбниці минулого, і важлива пам'ятка культури, що представляє звичаї, побут, рівень духовного і матеріального життя мешканців певної території» [Рябець 2019, с. 71].

Дослідниця відзначає, що на особливу увагу сьогодні заслуговують словники однієї говірки, укладачі яких усе більше відходять від суворих принципів диференційності та непереобтяження ілюстративним матеріалом [Рябець 2021, с. 33].

Опис говірки окремого села як диференційного словника в українському мовознавстві вже має традицію. Це «Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморощського комітату» О. Бевки (Ніредьгаза, 2004), «Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)» Ю. Піпаша, Б. Галаса (Ужгород, 2005), «Словник села Тилич на Лемківщині» Є. Турчин (Львів, 2011), «Словник гуцульських говірок Річки та Яворова» М. Астаф'євої та Г. Воронич (Івано-Франківськ, 2014), «Мовний портрет села Тюдів» М. Голянич (Івано-Франківськ, 2018), «Мокряни. Говірка маминого села. Словник» Г. Дидик-Меуш (Львів, 2021), «Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області» Г. Березовської (Умань, 2022) та ін.

За диференційним принципом укладено й «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» І.В. Сабадоша. (2-е видання, Ужгород, 2021). Словник відзначається високим фаховим рівнем і значним обсягом репрезентованого матеріалу (22,2 тис. слів).

Невеликий за обсягом (1750 слів) словник «Арданівська бесіда. Говірка села Арданово Іршавського району Закарпатської області» підготував М. Ломага (Ужгород, 2013). У реєстрі цього словника ілюстрацій, фразем чи інших стійких сполук нема.

«Словник українських говорів Закарпатської області» М. Грицака – найбільший діалектний словник не тільки в українській, а й у слов'янській і, можливо, у світовій діалектній лексикографії [Сабадош 2015, с. 492]. Перший випуск словника побачив світ у 2017 р. із назвою «Матеріали до словника українських говорів Закарпатської області».

Дослідження фраземіки і порівняльних зворотів у словниках, об'єктом яких є закарпатський говір, представлено в працях А. Галаса, О. Пискача, О. Харківської.

Порівняльні конструкції стали предметом розгляду в статті «Народні порівняння у Словнику закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району І. Сабадоша» [Харківська 2020, с. 271–276]. Виявлено 138 порівняльних конструкцій, які залучені автором словника як ілюстративний матеріал, і описано їх за семантичним принципом.

Структурно-семантичний аналіз фразем, уміщених у чотирьох діалектних словниках українських говірок Закарпаття, зокрема в словниках І. Сабадоша (2008) і М. Грицака (2017), здійснила О. Пискач у статті «Фраземи в структурі діалектних словників українських говірок Закарпаття: стан і перспективи дослідження» [Пискач 2020, с. 262–268]. У кількісному плані найбільше фразем (близько 200) дослідниця зафіксувала в Словнику І. Сабадоша, в «Матеріалах до Словника українських говірок Закарпатської області» М. Грицака – утричі менше. Виявлені фраземи поповнюють ем-

піричну базу української фраземіки [Пискач 2020, с. 262–268].

Дослідження порівняльних зворотів у закарпатському говорі репрезентовано в працях А. Галаса, О. Харківської, Г. Шкурко.

У статті Г. Шкурко «Назви традиційного транспорту та комунікацій у складі компаративних фразем в українських говорах Закарпаття» проаналізовано компаративні фраземи за семантикою порівняльного компонента, зокрема взято до уваги назви традиційного транспорту та комунікацій в українських говорах Закарпаття. Авторка здійснила спробу аналізу діалектних компаративних фразем у структурному, семантико-стилістичному та лінгвогеографічному аспектах [Шкурко 2020, с. 379–384].

Багатий матеріал представлено в розвідці О. Харківської «Компаративні фраземи з анімалістичними компонентами в українських говірках Закарпаття» [Харківська 2022, с. 190–196]. Авторці вдалося зібрати понад 400 компаративних діалектних фразем, у структурі яких є назви свійських тварин, диких звірів, птахів, плазунів, земноводних, комах.

Попри традиції лексикографічного опрацювання закарпатських народних порівнянь (словники Л. Чопея, І. Керчі, М. Грицака, І. Сабадоша), на матеріалі закарпатського говору ще не створено лексикографічних праць, які б умістили все різноманіття порівняльних зворотів у діалектному мовленні.

Мета статті – структурно-семантичний аналіз порівняльних зворотів у словниковій картотеці Василя Німчука.

Матеріалом дослідження стали порівняльні звороти, відібрані зі словникової картотеки В.В. Німчука.

Методи та методика дослідження. У роботі застосовані описовий (із прийомом спостереження, інтерпретації, контекстуального аналізу), структурний і зіставний методи наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. В.В. Німчук неодноразово на наукових зібраннях і в друкованих працях підкреслював, що робота лексикографа надзвичайно трудомістка і вона потребує фахової, авторської наукової творчості, тонкого відчуття слова і його семантики [Німчук 2012, с. 4]. Найкращі, найавторитетніші словники підготували високоосвічені особи з доброю філологічною підготовкою, найчастіше – фахівці-лінгвісти. Більшість із них була обдарована тонким чуттям краси слова, семантики лексеми, фразеологізму [Німчук 2012, с. 4]. До трудівників-словників, про яких учений говорить із глибокою пошаною, належить і В.В. Німчук. Відомо, що він упродовж усього життя, від часу навчання на філологічному факультеті, а потім в аспірантурі на кафедрі української мови Ужгородського університету, укладав картотеку словника говірки рідного села Довге. В.В. Німчук був глибоко переконаним у тому, що «прив'язаність до говірки, говору, особливо в діалектному середовищі, – природне явище. Власне любов до рідної, національної мови й починається з любові до рідної говірки» [Німчук 2013, с. 21]. Відомий учений-мовознавець світового рівня сповідував зворушливу синівську любов до материн-

но-семантичною класифікацією, наведено відповідники в літературній мові (як правило, за словником Г. Удовиченка), наприклад: \diamond *ган'биц'ц'а / ги кобыла / кой сáne звэрне*; \diamond *сто(й)йт / ги пин*'; \diamond *ходит⁰ по свал'бах / йак свал'бовый горниц'*; \diamond *такый / ги жил'изный вѣук*; \diamond *сидит⁰ / ги чорт на грѣшох*. Послідовності у вживанні символу фраземи \diamond в картотеці не спостерігається. Більшість порівняльних зворотів не мають при собі позначки \diamond .

5. До порівняльного звороту дається семантична характеристика, наприклад: *такá / ги обый-дѣу* 'дуже повна тілом людина'; *такый шифон / ги тиллібас'н'і* 'нестійкий'; *спит / ги дѣда* 'глибокий сон'; \diamond *[такий / ги] крадений кѣн* 'вічно голоден людина, яка багато ї часто їсть, ненаситна людина'; *учині так' / йак Бѣх приказау* (= щоб годилося, совісно, сумлінно); *спит / ги на глухан'у* 'тиф'; *такá д'ітіна / ги маган(чик)* 'повна, вгодована'.

6. Пояснюється значення якогось окремого слова в порівняльному звороті, наприклад: *там им Івана стрічау йак бѣжен'а, бѣжен'а = синагога*; *такий левеш / ги им' шафраном, шафран* 'назва спеції, приправи'; *доўга каска* 'розмова' / *ги жидѣс'ка молітва*; *бл'увау такоїе / ги букат'ом* 'грудками'; *усе гѣд'і свѣдер пошѣти // шийеж^м ги на ѣмил'а* (= мертвиц' – дітіна); *чїни / обы лише ни так' / ги л'уде* 'народ'; *ходит / ги др'ага, др'ага* 'розхристаний, задрипаный'; *пиловаліс'а / ги на хапат'н'у, хапат'н'а / отѣ колі с'а на дачѣм халп'ут йенно перѣд другом*. В окремих випадках семантична, етимологічна характеристика порівняльного звороту має при собі знак / знаки питання, наприклад: \diamond *такий файный / ги чѣртово ѣко*; *такá / ги чѣртово ѣко* 'дуже файна' (?).

7. Порівняльний зворот наведено як ілюстрацію до функціонування в мовленні зазначеного слова. Наприклад, *гарган – рвау уд н'ѣго з рук / ги гарган, драб – ни мож ним рѣшити / ги драбом, кѣт – допáѣс'а / ги кѣт сметаны, йáгода – такá д'ѣйка челлена / ги йáгода*; *циганча – так ги циганча йграт*; *лыко – добрый хл'їб / дерé с'а / ги лыко*; *гир' – чѣти якуз' гир' / ото та ги новину*; *пѣводы – такá ѣ н'а сорѣка доўга / ги пѣводы*.

8. Порівняльний компонент приєднується до суб'єкта порівняння простими, складними і складними сполучниками. Обстежені порівняльні звороти виявляють структурну різноманітність за типом порівняльних сполучників. У переважній більшості випадків це прості сполучники *ги, йак*, (саме в такій послідовності В. В. Німчук називає порівняльні сполучники в рідній говірці в одній зі своїх статей), наприклад: *їде чмѣргайчи / ги лопырдак*; *крѣкнеш / ги пожеет*; *рѣклик / ги ростигір'ош / ги рилы*; *такийиис' / ги шаламѣха*; *рѣтик ти ходит / ги на шутѣвах*; *такá д'ітіна / ги маган / маганчик*; *сидит⁰ / ги дѣда*; *идут / ги на сѣлишче*; *такá / ги ѣпас'ц'*; *ни мѣс'с'а мн'антовáти / ги корѣсты*; *Ан'ц'а така / йак шѣриун*; *такоїе / йак гарган*; *йакá кучир'áва / ги бѣр'ка*.

Наявні записи порівняльних зворотів, у яких указуються обидва сполучники як взаємозамінні, синонімічні, наприклад: *пропáѣ йак (ги) сѣл' у ѣкрѣпї*; *пропáѣ / ги (йак) сѣл' у ѣкрѣпї*; *такий йак*

/ ги пірїта; *йак (ги) свѣій пѣат' пірстѣу*; *ги (йак) ис цáпа молока*.

Із складних і складених сполучників, якими приєднується порівнюваний компонент, найуживанішими є: *ги коли / як коли (вал'аныи / ги колї свин'á*; *ут'їкат ги коли / йак коли дїкый*); *ги кѣй (молоко густѣе / ги кѣй квап*; *такий / ги кѣй годїна / ѣстрый час*); *та ги (исслїз' бы та ги пїс'с'а слїна*; *та ги свин'á хлáпкат*; *шчѣс' там набáбрау та ги кѣриц'а лáбѣу!*; *тѣбї усѣ йенно / та ги здурїлѣму у гѣлѣві*; *йграт / та ги циганча*); *ги бы (таг ги бы у батѣх' лѣснѣу)*; *ягбы (плѣшче йазыком так / йáгбы млїн нáпѣрѣжен'ї)*.

У картотеці зафіксовані загальноживані, кодифіковані в літературній мові і відомі в інших українських говорах порівняльні звороти (компаративні фраземи). Представлені в картотеці порівняльні звороти відрізняються специфічними лексичними, акцентуаційними, фонетичними, словотвірними, граматичними особливостями, характерними для говірки с. Довге, наприклад: *нікат / ги тил'á (барán) на нѣві воротá*; *ги (йак) ис цáпа молока*; *чѣкат⁰ / ги кан'а дождѣу*; *слабїй / ги мѣха*; *мѣкрый ги мыш*; *голѣден / ги вѣук*; \diamond *пѣрше такой дошч^{исѣкс} ул'л'áѣ ги з відра*; *знáти, йак (ги) свѣій пѣат' пірстѣу*; *скрївиѣ с'а / ги середá на пѣятниц'у*; *ги бы водѣ ѣ рот набрáти*; *так' го бїли / ги жидѣ гáмана*; *(ги) йак у бога за пáзухѣу*; *чинїти / йак' Бог приказау*.

Основну частину реєстру матеріалу становлять яскраві, колоритні регіональні порівняльні звороти, як спільні для всіх груп закарпатських говірок, так і вузьколокальні вирази.

Оскільки ядро порівнянь складають образи тваринного і рослинного світу, часу і простору, традиційного селянського побуту, виробничої діяльності, міфології, вірувань, поведінки людей, суспільно-економічні поняття тощо, семантичний принцип репрезентації порівняльних зворотів, виявлених у словниковій картотеці Василя Німчука, видався нам як один із прийнятних. Саме порівняльний компонент (об'єкт порівняння) зосереджує образний і експресивний зміст порівняння.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами свійських тварин (*кѣн, свиня, поросѣ, телѣ, барán, бѣрька, телїця, цап, козá, ягнѣ, пѣс, кобыла, бык, кѣт, мацѣур, мáчата, мѣцька, гѣба, быдліна*) і птиці (*кѣриця, когѣт, гусáк*):

голодѣн / ги кѣн' крадений; \diamond *[такий / ги] крадений кѣн' / вічно голѣден* 'людина, яка багато ї часто їсть, ненаситна людина'; *наѣхтѣма голодѣн / ги кѣн' крадений*, кѣн' крадений 'ненаситна, вічно голодна людина'; *ут'аг'с'а ѣ рѣѣѣту / ги кѣн'*; *гыргѣтас'с'а, регонис'с'а / ги кѣн' на млац'ї*; *ї-гї-гї! иржимѣ / ги кѣн'ї*; *корѣвы / ги кѣн'ї зрегѣдовáли* ('витоптали, потолочили') *ус'ѣ травѣу*; *регѣловáтис'а / ги кѣн'ї*; *т'áгнеме ѣрун'ї / так / йак кѣн'ї*; *таг бы на н'ѣго гѣйкати / ги на кѣн'á корáвого*; *робїли тѣбѣу / ги кѣн'ѣм / усѣ им было мáло! робити 'використувати в роботі, для роботи, праці*'; *чїкѣѣтѣвы / ги грївна у кѣн'á*.

ни чáѣкай (ни чáпкай) / кѣй иш^{кс} / та ги свин'á хлáпкат; *шчо так чáпкаш / ги свин'á*; *вал'аныи / ги*

коли свин'а! ни гóдинис' тiхo iсти / ай чапкаш / ги пóрoс'а; такiй мýравий / ги пóрoс'а;

ýтpишчиý óчи / ги тил'а на нóвi вoротá / ó нiкат / ги тил'а (барáн) на нóвi вoротá; нiкат / ги тил'а на вoротá, пор. серб. гледа као теле у шарене врата; нiкат / ги тил'а на нóвi вoротá; йак (йаг) тил'а (барáн) на нóвi вoротá (никати на кóгoс') «мов баран на новi вoротá» 'здивовано, не розумiючи дивитися на когoсь'; навалнистьий ото и тучный / и рóзумный / ай нишикóýный / ги тил'а пустий 'лiнвий'; пустопáшник, пустопáшина хyдoба ичo задér' лише ic'ц' / ги нашоje тил'а / ни принóшиje ниjакýй хoсeн; отó т'упáк (т'упáчка) / таг* му рýкы хóд'ат 'рухаються' / ги здыхлóму тил'ати хвýст; так ти рýкы хóд'ат / ги згыблóму тил'ати хвýст; такiй шiкoвный / ги згыблóму (здыхлoгo) тил'ате хвýст;

онá / ги тeлiц'а дварóчок; побанýйеш зá мнóу / йак овéчка Бiл'ушечка за зелeнóу зáрвóу; йакá кучир'áва / ги бýр'ка; такi кучир'áви / ги бýр'кы. Пор. Бiрyка (бýр'ка, бiрка, бeрка, бiрка), iм., вiвч., уг. birka. Вiвця каракульськoй порoди [Грицак 2017, с. 198].

ги (йак) ис цáпа мoлoкa; из'н'ого хýсна йак (ги) с цáпа мoлoкa 'як з кoзла мoлoкa, жoднoй кoриcтi'; пeчeс'а кoлo шпóра / ги цaп кoрoс'тавий; напiлис'а / ги цáпы, уцaпiти; такiй / ги цaп; ануш / йаг бис' дупкала / ги кoзá; так iйý йaлo / ги кóзi ў вiнкý; такiй отó благый ó'твáк / ги йáгн'а;

(ги) йак пeс из мачкóу (мыц'кóу) 'як кiшка з сoбaкoю, не у згoдi, в свapкax'. Фидóур из Oлeнóу жиýт ги пeс из мыц'кóу; такiй ти хoсeн / ги пcови с кpoceн; такiй бы му хoсeн / ги пcови с кpoceн 'м'який'; з тóгo такiй хoсeн / йак пcови с кpoceн 'бeзкoриcнo'; здóхнeмe / ги пcy / ниткó нас ни упoмн'анé; лeжiт, ги óгap' (пeс), ниц ни рóбит; так ми д'ýка утпóвiлa / йак йакóму пcови; онi мнóу / ги пcом гýс'кайт; жoнá ним гýс'кат / ги пcом; рыс' такiйe вeлiкoйe / ги пeс; хóдит / йак отá вéжл'а / мiстa iйý ниé, вéжл'а – отo пcy такi, vizsla kutya;

ó ган'биц'ц'а / ги кoбýлa / кой сáне звeрне; ó ганбиц'ц'а / ги кoбýлa кой сáне звeрне 'не сoрoмит'ся'; ган'биц'ц'а / ги кoбýлa / кой сáне пeрeвeрне 'бeзсoрoмнa'; уйшoв на улiц'у та рoзнáв рот / ги бык; хóдит за вaми / ги хвýст, отo мýй хвýст 'дiтина, щo вeсь чac хoдит за мaтiр'ю'; хрýпкаш / так / йаг гýбa; ий бo хрýпкаш / таги гýбa. Гýбa, ы, ж. 'стapа кoрoвa'. Запoзичeння з угoр. gebe 'шкaпa, стapа кoрoвa, стapа хyдa вiвця' [Галас 2022, с. 51]. Пор. Гýбa, ы, ж. 'стapа кoрoвa' [Сабaдoш 2021, с. 71]. такiй нил'ýд'аний / ги бyдлiнa; так ичóс' вoнит / ги здыхл'атинóу;

допáýс'а / ги кýт сmетáны; допáýс'а / ги кýт⁰ [до] сmетáны; допaстис'а йак кýт до сmетаны 'жaдiбнo хaпaти, iсти', дoпaýс'а йак кýт до сmетаны; ó упирац'ц'а / ги кýт на лeдý 'дaрeмнo oпиpaєтьcя'; упирац'ц'а / ги кýт на лeдý (жapт.); такiй / ги кýт сkаз'ýхa; ичo дpимлeш / ги мацýр; гpэзна / ги мáчaтa // 'ги мыц'кы'; чóртoм / у зyбiц' бим гo нoсiлa / ги мýц'кa пóт'а; тpáфиу / ги с'л'iнá кýриц'а на зир'н'а, пор. словeн.: tudi slepa kura zrno najde; тpáфиу / йак с'л'iнá кýриц'а на

зир'н'а; ó тpáфиу / ги с'л'iнá кýриц'а на зир'н'а 'випaдкoвo...', пор. угoр. avak tjuk is talál szemet; хóдит ги кýриц'а з jац'óм; хoдит⁽⁰⁾ дpимл'учи кoлo рoбóты / ги кýриц'а; ичóс'там нaбáбpау 'написав' (зневaжл.) та ги кýриц'а лáбóу! як с'а кoкóшит / ги кoзýт; пiйe / ги кóзýт; нaт'igат шийу / ги гyсáк.

Порiвняльнi звoрoти з об'ектaми порiвняння – нaзвaми хижих твapин i гpизунiв (вoвк, зáяць, мидвiдь, мидвiччя, сóмap; oсeл, мóймa, мыш, лoвiркa):

йa голóден / ги вóук пор. уг. olyan éhes vagyak mint egy farkas; такiйic' кoпoсáтый / ги вóук; такiйиic' кoпoсáтый / ги вóук; хóдит скáчyчи / ги зáйaц' / сидiд^m / ги мидвiдь' у гáурi 'бapлoзи';

такiйe кpивoнóгoйe / ги мидвiччя; такiй глýпый / ги сóмap; ýха ў н'óгo / ги ў oслá; такá / ги мóймa < уг. majom 'мaвпa'; мóкpый / ги мыш 'увeсь мoкpый'; такiй (мoкpый) / ги мыш пpийшóу; такá пpийшлa мóкpа / ги мыш; дoждж гo ўбиу / змoк та пpийшóу мóкpый ги мыш 'увeсь мoкpый'; ó мóкpый / ги мыш / змóк им / ги мыш 'дyжe мoкpый вiд дoщy, нaскpiзь пpомoклий', ó пор. серб. мокар као миш; тaй д'itиnа за ниý пýшлa / такiйe / ги лoвiркa.

Порiвняльнi звoрoти з об'ектaми порiвняння – нaзвaми птaxiв i пoв'язаних iз ними пoнять (пóтя, птiця, бýзьoк, дýдa, кáня, жypáвкa, кулiк, пáвa, гóлyб, гóлyпкo, сoрóкa, сoвá, лaстoвиця, дрóзды, пeликáн, шпaк, пepó, гнiздó):

такiй кpáсный лiгiн' / йак пóт'а. Пор. пóяти, с.р. 'птaшка' [Сабaдoш 2021, с. 378]; ой гáдaш / лiгiнику / oш л'убóу дypниц'а / так ми л'убóу дýшу iз'iлa / йак кóлóпн'i птiц'а; нoсáтый / ги бýз'ок; спит / ги дýдa 'глибoкий сон'; тáким спaу / ги кoли дýдa / ни мoж бýлó зoгнaти (збyдити, пpобyдити); сидiт⁰ / ги дýдa; сидiт / ги дýдa / ў хýжи / нигé ни iдe. Пор. слц. dudok -dka, 'oдyд' spat ako dudok 'спит, як yбитий' [Бунгaнич 1985, с. 97]; чeс. dudek -dka, pták, spat jako dudek = dobře, tvrdě; páchnout jako dudek [Trávníček 1952, с. 302]; пpóсит / ги кáн'а дoжджy (ввaжaєтьcя, щo зa гpix кaнюк мoжe нaпитиcя вoди тiлькi з дyплa, чeрeз щo жалiбнo пишцит, пpocячи дoщy, щoб у дyплi бyлa вoдa); ó пpóсит⁰ / ги кáн'а дoжджy 'кaнючити, нaстипpивлo пpocити'; чéкaт⁰ / ги кáн'а дoжджy / пpóсит;

ó хóжy / ги жypáýкa 'зaтyрбoвaний, зaклoпoтaний'; бiгaт цiльий дин' / йак кулiк; iдeдeн л'ýпкo йаг гóлyпкo / а дpýгий йак пáвa; стр'áкóн'ат / ги сoрóкы; йак сoвa (нaдyтися) 'як сич нaдyтися'; йак сoвa нaдyтый хoдит; ий кoбý у н'а кpýлa / йак у лaстoвиц'и; такi бyли чóрнi / ги дрóзды; у бpезeнтóвых чóбóт'ix такiй / ги пeликáн; зapac ти гóлoвy / ги шпáкoви пpиpвy; йак пepó 'дyжe лeгий'; вoнит из рoтa / ги с пoпiкaчóвoгo гн'iздá, пoпiкáч, чá, ч. 'oдyд'.

Порiвняльнi звoрoти з об'ектaми порiвняння – нaзвaми кoмax (бóгap, вoш, гapгáн, клiщ, мýхa, мýшкa, пчoлá, шeршун):

никай / йак пoмáлы лáбaт (= идe) / та ги бóгap. Бóгap, a, ч. 'жyк'. З угoр. bogár т. с; л'ize / ги вoш 'пoвiльнo'. Пор. mácsik, mint a tetű. такiйe / йаг* гapгáн; вeл'ли с'а / ги гapгaнe! пpо нeстpимних «сyeтливих» лyдeй, пор. рyм. gărgáun (entom.) 'шepшeнь'; pвaу уд н'óгo з pук / ги гapгáн; нaйу

черево / *ги кл'ишч*; така дужа / *ги муха на Рүздво*; слабый / *ги муха*; налит'ло их тұл'ко / *ги мушкы*; тұл'койе их / *ги мух* ни йакойе (= яка велика кількість) их туй; фүрт жүжон'ат / *ги пчобы*; Ан'ц'а така / *йак шершун* 'злий, сердитий'.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами плазунів, земноводних і риб (яцюрка, яшпедиця, уж, жаба, черв'як, піскорі):

отá так' *ги јашчүрка* зайде до хыж та лиш пороззірат; така чітава / *ги јашпедиц'а* < аспид. За «Етимологічним словником української мови», аспид «гадюка», аспид (лайл.) «диявол», аспидида «зла жінка», гаспид «гадюка»; (лайл.) «диявол», яспіда, яспідида «зла жінка». Запозичення з грецької мови через старослов'янську [ЕСУМ: 1, 1982, с. 72]. Пор. Аспериця (аспириц'а). Зла жінка [Грицак 2017, с. 72]; де уна шин'күје (= мыйкүје) / *ги уж*; үпулиү очи / *ги жаба*; така үсхла / *ги жаба*; так' иим бұду кл'асті / *шчо ни розгаздуйүц'ц'а та ги болот'анá жаба*; ♦ пишчїт / *ги черв'як* 'жалібно плаче, безпомічно'; пишчїт / *ги черв'як* 'гірко плаче', черв'як 'немовля', пор. уг. ordit mind fereg; оты вьили / *ревáли* / *ги піскор'і*.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами сільськогосподарських культур (буля, пасуля, дыня, цибуля, буряк):

так тдббў / *ги бўлиў* удар'у / *шчо роздришнес'с'а* / *ги бўл'а*; такі бўл'і малі / *ги пасул'а*; дурный / *йаг дын'а*, угор. buta mint a tők; ұтпаў бы ти йазык / *ги з дын'і хвўст*; пукла бис' / *ги дын'а турйц'ка*; поширила / *челлена была* / *ги буряк*; шкын'т'а (= хрома) лаба убу'зла / *ги син'дз'ўў*; вари / *бабо* / *кумпітеры* / *вари* / *бабо* / *бўл'і* / *очи бы ти ўвалило* / *(ўсадило)* / *такі* / *ги цибул'і*; ты циганко / *ты мойá коханко* / *у циганкы чиллині топáнкы* / *у циганкы очи* / *йак цибул'і* / *у циганкы головá* / *йаг дын'а*.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами продуктів харчування, страв, напоїв (курáстра, сыр, хліб, пáтока, пáмпух, токán, чир, сўль, рьба, вар, богáч, шáфран, фляк):

такóйе / *ги курáстра* / *нисправноје молоко*. Пор. Курáстра, ы, ж. Молозиво [Сабадош 2021, с. 209].

бїлий / *ги цїн'ц'кый сыр*; такый бїлий / *ги цигán'ц'кый сыр*; *йак сыр у сметан'і* 'як вареник у маслі, в достатку'; *ота с'а майе йак сыр у сметан'і*;

такый дóбрый / *ги дараб(иц') хл'їба* // *и тот ни паска* (= не дуже добрий), пор. дóбрый / *ги хл'їб*. Запозичення з угор. *darab*. Гунгаризм уживається в закарпатських говірках із різними семантичними відтінками, однак у закарпатських народних порівняннях запозичення *дáраб* / *дáрап*, як і дериват *дарáбиць*, функціонує в значенні 'шматок, скиба, кусок'. В одному із записів порівняльного звороту В. В. Німчук наводить угорський відповідник: *дóбрый* / *ги дараб(иц') хл'їба*, пор. jó mint egy falat kenyér;

солóткойе / *ги пáтока*; такóйе / *ги пáмпух* 1. 'пампушка'. 2. 'щось дуже пишно-м'яке'.

удалос'а так / *ги Нўцин токán*; удалос'а / *ги Мїцин токán* (жарт.), Фынóва мáти / *кликали йї Мїц'а*; удалос'а / *ги Мїцин токán* 'жартома про справу'; така рїкá / *ги чир' жовта* / *каламутна*,

чир' 'рідка страва з кукурудзяної муки, нічим не приправлена';

пропáў / *ги (йак) сўл'у* ^с *дкрóні*; пропáў / *йак (ги) сўл'у дкрóні* 'канути в воду, перестати існувати'; *ід'ат с'а* / *ги рьба ў рóсól'і*; такóйе / *ги с поганиц' вар*; *ошчпок на Вир'ховін'і такый* / *ги богáч печут*. Богáч, ча, ч. 'хліб, випечений із кукурудзяної муки або тертої картоплі'. Запозичення з угор. *rogásca*, діал. *bogásca*. Пор. [Грицак 2017, с. 260; Сабадош 2021, с. 35]. *такый левеш* / *ги ш' шáфраном*; *жбўтмый* / *йак шáфран* / *шчо даўно метáли ў стрáву*; такóйе / *ги фл'ак*. За «Етимологічним словником української мови», *фляки* – свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші, *флячки* [тс.], *фляк* [тс.], запозичення з німецької мови через польське посередництво [ЕСУМ: 6, с. 113–114]. Пор. фляк [фл'ак], у, ч. Щось в'яле на дотик, аморфне, як напр., свіже сире м'ясо [Сабадош 2021, с. 561]; *рідкóйе такóйе* / *ги басарїта* 'щось середньої густини, рідкувате, але огидне'.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами осіб за віковими, зовнішніми, фізичними, розумовими, психічними, етнічними, соціальними, професійними та іншими ознаками (бабїць, бакўн, бóйко, болотéнник, жонá, дїўка, пан, пáнія, слугá, старїць, дїтїна, хлóбиць, крáдош, кóвдош, лóвдя, мыйка, шляхта, шилїхвўст, нўчнїк, пўп, дяк, цїгане, циганчўк, цигánча, жид, швед, фїшкунш, шдрóўка, харїчка, мїністер, отиць, лóпбїда, удовїця):

такїј / *ги баба*, отó така / *ги дурн'аковáта д'їўка*; смóлавый / *ги бабїць*'. Пор. Бабéць (бабéц', бабéц, бабїц'). Людина, з рота якої тече слина [Грицак 2017, с. 79].

Вузьколокальний порівняльний зворот *май с'а рóзумїе* / *ги бакўн у саўтїри* іронічно конотований: бакунами називають людей, які проживають у віддаленій передгірській місцевості, далеко від цивілізації;

хóдит гóјкајучи / *ги ббїко јакїј* (= якийсь); *хóдит* / *ги ббїко* 'забіяка';

хóдит, ги болотéнник (= 'дитина, підліток, що ходить по калюжах', 'вимазаний у калюжі'); *ил'оп(к)аў пó болóту* / *мóкрый* / *ги болотéнник (болотéнниц'а!)* – дівка. Ще один запис: *болотéнник* 'забруднений у калюжі, що ходить по бóлóт'ў – по калюжах' колись найменування божества, що жило в болоті?';

корóва така ретéлна / *ги йакá жонá* 'зла, жвава, метушлива';

а йедén хóдит малін'кый / *такый* / *ги пан*; *спит* / *ги йакá пán'їя* / *до вўс'ўм гóдин*; *рóбит тдббў жонá* / *ги слугóм*; *гóнит ним* / *ги жидўс'кым слугóм*; *гбїкат* / *ги дрўтар'* 'кричить на всю силу', *дрўтар'* 'людина, що дротом скріплювала розбиті керамічні горшки', *дрўтар'і в селі давали про себе знати криком на вулиці*;

ужé так ревáў тóўсто / *йак йакыйис'* *старїць*; *ни! ни говорід* / *ги старїць* 'стара людина, чоловік'; *такый* / *ги коли д'їтїна*; *имїў такоје рьбл'а* / *ги чотырїрўчну д'їтїну*; *таг за ним ходїли йáгн'ата* / *ги д'їти*; *удалас'а грўба* / *ги*

хлб́иц'и; *смiшино ми / ош так ги крáдош хáплеш*; *ни така / ги скýбар' / ги ты*;

перебiрат^а / *ги кóудош у пáлиц'ах* 'каверзувати, примхливити'; *ги кóудош на отпус'ц'и*. Кóудош, а, ч. 'жебрак'. Запозичення з угор. *koldus* т. с. Пор. [Галас 2022, с. 52];

хбжу / ги тот лóуд'а *ишо лóуд'уйе; мáхат^о / ги нýн* *кад'лнициу* 'кадило'; *ий бо пáрхы ў т'а / ги ў понá православногo; чiтат / ги нýн* *ивангéлийе; такый у н'óго гóлос / ги ў д'акá; ты ўсе такóйе хóдижe^м* *ги с'л'ипкó* 'слiпий' (емоц.);

хóдит / ги шл'áхта, росил'áхтаный; хóдиш / ги шл'áхта 'розхристаний, задрипаний'; *хóдит / ги шилiхвýст!* *хóдиш за мнóу / ги шилiхвýст; тýл'ко с'а ни вертi / ги шилiхвýст; бiгат / йак шилiхвýст; слýхай / йак завóдит / ги за умерц'óm; хóдит цiлý нýч / ги нýчник* // *нийе му сòпóкóйу; хóдит пóночи / ги нýчнийк; хóдит^о пóночи / ги нýчнийк*. Пор. срб. Ноћник 1. 'лунатик'; 2. 'полуночник';

йак лá(й)е / йак паскýнно кл'ане / ишо стрáшно слýхати / ги цiгaне; такый хлб́чик / ги циганчýк чóрный; *так ги цигáнча* *йграт; йграт / та ги цигáнча*, цигáнча 'дитина циган'; *ни може ним рýшити / ги дрáбом!*; *ни може ним кр'áнути / рýшити / ги дрáбом* «так кажуть про ледачу людину». За «Етимологічним словником української мови», *драб* – давнє запозичення з польської мови: 'озброєний слуга, пiхотинець, здоровань, бiднiяк, жебрак, негiдник, волоцюга' [ЕСУМ: II, с. 118]. Апелятив *драб*, окрiм української, властивий також польській, словацькій та чеській мовам, але в кожній з них упродовж останніх чотирьох десятиліть по кілька разів змiнював семантику. В українській мові *драб* означав 'панський слуга, обiрванець, босяк', у польській – 'висока незграбна особа, здоровило' [Чучка 2005, с. 207];

◇ *нибрытваный / ги жид на Вóдбiшчi, брытваный* 'голений'; *ходиу бис' / ги жид вiчний / ишо с'а сто гóдуу* *убнóул'ат'ц'а на малóго; тат' бiли Мiт'а / йаг' жиды Гáмана* 'Амана'; *бiлий / ги жид / бо жиды с'а ни уппал'уут розóбрани; ◇ такый ги швед* 'надокучливий'; *такi кýри / ги шведы* 'надокучливі'.

Порiвняльнi звороти в говiрцi с. Довге зберегли назви, пов'язанi з адмiнiстративним устроєм держав, у складi яких перебувало Закарпаття впродовж столiть. Це iсторизми *финáнци* 'податковий iнспектор, фiнiнспектор, фiнагент', *фишкуш, фiскуш* 'прокурор': ◇ *кýрид^м / ги финáнци* 'з шиком курить'. Порiвняльнiй зворот *хóдит / ги фишкуш; хóдит^о / ги фишкуш* фiксується у кількох варiантах iз значенням 'гарно одягнений' або *хóдит / ги фишкуш, фiскуш* 'гордо'. Фiшкуш, а, ч. – староугорське запозичення *fiskus* (iз XVI ст.). Встановлюючи походження слова, В. В. Нiмчук покликається на «Угорсько-український словник» I. Удварi [Удварi 2006, с. 480], де *fiscus* у 2-ому значеннi перекладається як *прокурор*. Ще в двох записах фiксуються значення угор. *fiscus*: *прокурор*, *писарчук*;

хóдит / ги шоровá, шóбрóкa 'про людину, що весь час тиняється вiд хати до хати'. Назва особи утворена суфiксальним способом вiд гунгаризму *шор*, а, ч. 'ряд'. Пор.: угор. *sor* т. с.; [такá ги]

харичка 'повильна в рухах, задумана' < Харичка 'Харитина?'; *хóт' колi такый бóде / ги мiнiстер быу* ('людина набагато краща, не гiрша'); *чистомáк такый / ги ўтиц' му; хóдиш / ги лóпóйда; тот Фiдýр наўхтeма йóйкат / ги ўдовiц'а; йóйкат / скáржиц'ц'а / ги ўдовiц'а*.

Експресивнi порiвняльнi звороти з компонентами *дуринь, дурный* у позицiї об'єкта або суб'єкта порiвняння демонструють активне вживання в диалектному мовленнi цих конструкцiй: *набрáуе'а бул' / ги дурный страху; такóйе набрáла берeмено / ги дурный / кóй двiр'и н'iс; ут'икат у дис'áтниц'у / ги дурный; ни гýргон'с'а тýлко / ги дýрин'; дурный / ги тáлна; дурный / йаг дýн'а; закамiн'йу бы ти сон / спиш / ги дурнá*.

Порiвняльнi звороти з об'єктами порiвняння – соматизмами (*кучирь, óко, óчи, слiна, перст, п'ясть, рýкы, лицé*):

закачýрило с'а вóлóс'а / ги у кýчир'; *сокотi та ги óчи ў гóлóвi*, пор. срб. Пазити као очи у глави; сокотити *йак óко (óчи) в головi; исслиз'бы та ги пiс'с'а слiна* 'пропасти'; знáти, *йак (ги) свóйи пiят' пiрстýу* 'знати, як свóй п'ять пальцiв, дуже добре знати'; *сам йак перст, сам йак гóлый перст* 'один як палець, на самотi'; ◇ *упстáвим с'а / йаг [гóлый] перст* 'залишився зовсiм одинокий, самiтний, без нiчого'; *нўхтá дóуги / ги пёрсты / у мидвiд'а*; такый му бóл'áк на плéчох / ги пiяс'ц'; *такi шчýкы / ги рýкы вiлiкi; крáснойе глáткойе полотнó / ги лицé*.

Порiвняльнi звороти з об'єктами порiвняння – назвами предметiв побуту, виробництва, знарядь працi, тканин, одягу, взуття i їх частин, матерiалiв, транспорту (*валiло, валуу, бóта, бóты, куд'iлка, верéччина, нiтка, иглá, вагáнка, цiвка, вiдрó, горнiць, горшóк, свiчка, пукан'т'ўу, лампiна, стýл, пóдря, цiтка, лопáты, фiйса, мотыка, мiх, брóуцáк, цóлшток, пóмýк, вóвна, мiхы, бáрхат, ростигýрьош, рiлы, луп, тáлна, жмiлiзо, ичим, гнўй, нидóбри грóшi, вўс, дрáб, пинь, колóда, ўттинок, плавiна, дóшчка, óпут, тiнта, гнўй, пўжалo, стóпниця, дзвўн, дьондь, пўвняк*):

так у тўу йáмi крутиш / ги ў валiл'и. Валiло, а, с. 'мiсце при водяному млинi, де здiйснюють процес валиння сукна';

ўсовау / ги свiн'ц'кый валуу 'дуже знечестити'. Валуу, óва, ч. 'корито для худоби', запозичення з угорської мови, угорське *váluu* походить iз тюркських мов [ЕСУМ: I, с. 326];

идé Йван та усé йi нóсит на плéчох / ги брóуцáк; *идé Йван та усé йi нóсит на плéчох / ги брóуцáк*, 'торбинка (мiшечок) для носiння хлiба з собою (?)' (пояснення лексичного значення слова з iншої картки. – А.Г.). Пор. Бровцáк (броуцáк, бровцáг, бруцáк, бровсáк, брóвсáк). Рюкзак; сумка через плече; торба [Грицáк 2017, с. 322];

такый / ги бóта клéментова 'дурний, тупий', *из'иш тўто клéментова* 'не з'iси нiчого'. Бóта, ы, ж. 'велика пастуша палиця', запозичення з угор. *bot* 'палиця'. *такi ўто чóботы т'ашкi / йаг бóты*. Пор. Бóти (бóты). Дерев'яни черевики [Грицáк 2017, с. 298];

д'йўка, йак куд'iлка; тупый отó дóлóвiк / ги мотыка; глупый / ги мотыка; зóбы ў н'óго / йак

лопáты; *ўшкір'ати зúбы* / *ги лопáты*; *тупый* / *ги фыйса*, *фыйса* уг. 'сокира'; \diamond *хóдит*^о *по свал'бáх* / *йак свал'бовый горнийц'*; *нич у н'ўм с'а ни дёржит* / *та ги ў цуравому горнику* 'не вміє держати язýк за зубóма', цуравый 'дирявий', 'порваний (про одяг)'. Порівняння як ілюстрація демонструє специфіку вживання слова *цуравый*;

такый прáвый дуп / *ги с'вйчка*; *пйáный* / *ги чўн*; \diamond *такый* / *ги цóлшток* 'п'яний дуже'. Пор. Цóлшток, а, ч., *спец*. Складаний метр. угор. *colstok* т. с., нім. *Zollstock* 'дюймова лінійка; дюймовий масштаб' [Сабадош 2021 с. 573].

При порівняльних зворотах з об'єктом порівняння *пóмўк* дається опис значення слова: *мóкра д'ітіна* / *ги пóмўк*; *мóкрый прійшоў* / *ги пóмўк*. *Пóмўк* 'ряд горстей конопель у мочил'і'; *мóкрый* / *ги пóмўк* 'дуже мокрий, аж вода тече з нього'. *Пóмўк* 'зв'язані горсті конопель, прикладені камінням у річці для вимокання', *пóмўк* (род. *пóмока*);

хл'іб як дýхт'іл / *йак вóўна*; *ги на тір'н'у*, *на йглах* (сид'іти) 'мов на голках, неспокійно'; *дýше* / *ги ў мйхы* 'важко, глибоко дише, як ковальський мйх' / \diamond *дýшеиш*^с / *ги ў мйхы* 'важко дихати, глибоко'; *дýше* / *ги ў мйхы* 'важко дихає, голосно; первісно малися на увазі ковальський мйх(и)'; \diamond *сто(ў)ўт* / *ги пин* 'не працює, не рухається'; \diamond *стойўт*^о / *ги пин* 'як укопаний'; *такый* / *ги пин* 'тупа людина'; *здóрбый* / *йак жил'ізо*; *другый быў такый* / *ги жил'ізо*; *такóйе* / *ги ичим*; *такóйе у т'а вóлòс'а* / *ги ичим*; *вóлòс'а ў н'ого* / *ги ичим*, шчймовагойе вóлòс'а 'збите докупи'; *онá проходйма вандровáла* / *ги тота плавйна*. Пор. Плавйна, ы, ж. колода, яку несе річкою повйнь [Сабадош 2021, с. 323]; *пустый* / *ги гнўй ниўвезеный*; *л'инйвый* / *ги гнўй ниўвезеный* / *такый л'инйвый* / *ги гнўй ниўвезеный*; *такóйе нибáтернойе чил'ан'н'á*, *пустóйе* / *ги гнўй* (*нибáтерный* 'кволий'); *так го ўлупкáў по пýску* / *ги ў дбйшкчу*; *тáк гéпали* / *ги ў дойшкы*; *дурный* / *ги тáлпа*; *такі ў н'а бýли долóни* / *ги тáлпы*. *Тáлпа*, ы, ж. / *тáлпы*, 'ўў 'підошва'. Запозичення з угор. *talp* т. с. В.В. Нймчук наводить два значення слова *тáлпа*: 1. 'підошва'. 2. 'тупа людина'. На цій же картці дописано: *такый* / *ги пин* і стрілкою вказано на 2-ге значення. *Тáлпа* 1. 'підошва'. 2. 'тупа людина'.

Порівняльний зворот *такóйе* (*такый*) / *ги пукан'т'ўў* в різних варіантах зафіковано десять разів: *такóйе* / *ги пукантўў* 'про курпулентну дитину' < угор. *pukkantó* 'хлопавка'; *такый* *хлóпциц'дз'* / *ги пукан'т'ўў*; *такый* *д'ітвák'* / *ги пукан'тўўў* 'повний, дебелинький'. Значення слів-порівняльних компонентів укладач картотеки розкриває при порівняльних зворотах *кид'м' тóбòў вёржу та такый будёш пуд нёбом малйн'кый* / *ги иглá шустйр'с'ка* 'шевська голка';

такый дйтвák / *ги ўттинок*, *ўттинок* 'відрізаний величенький шмат кругляка'; *такáс'* *розгáйдана* / *ги óпут* 'опут'а, опут'а 'пужало в колопнях'. Пор. óпут [óпут(т)], да, ч. Опудало [Сабадош 2021, с. 299]. Синонімічним до *óпут* є порівняльний компонент у звороті *стоййш* / *ги пўжало ў кóлòпн'ах*;

\diamond *такá м стáла* / *ги нйтка* 'худий'; *уз'áў лигйн'* / *та такў бим му жóўкóвину дáла* / *ничо с'вйтіла бы*

му / *ги лампйна*; *худóба былá чйста* / *ги дзйр'кало*; *знáйу го* / *ги нидóбри грóшй* 'дуже добре'; *ничос'там гуркóче* / *ги вўс*; \diamond *пўшлó* / *та ги бы ў батўў' лўснўў* 'дуже швидко'; *такá ў н'а сорóчка доўга* / *ги пóводбй*.

Кілька разів зафіксоване відоме в літературній мові і в інших українських говорах порівняння *дошч л'л'е* / *ги з вйдрá*. Порівняльний компонент *вйдрó* має варіант *цйвкa*: *йак ис ц'йвóк*; *л'л'е дошч* / *ги с' ц'йвóк*; *дошч л'л'е* / *ги з' ц'йвóк* / *з вйдрá*; *йак (ги) з вйдра* 'як з вйдра, зливою', *дошч л'л'áў ги з вйдра*; *л'л'áло йак ис ц'йвóк*; \diamond *пёрше такый дошч*^{жодже} *ул'л'áў ги з вйдра* / *зáлива* ('злива') *былá*; *такый буде зáрас л'л'áти* / *ги з вйдрá*; *у петрўўчанóйе говйн'а* / *та ги ужбóка сòбòў крутит*. Пор. *ужбóка* 'скручена з лози вйрвовка для зв'язування колод у секції плоту' [Сабадош 2015, с. 151];

нóгы / *ги колóды* 'великі, набряклі, розпухлі'; *такóйе* / *ги тйнта винó*. *Тйнта*, ы, ж. 'чорнило'. Запозичення з угор. *tinta* т. с. < нім. *Tinte* т. с. Пор. [Галас 2022, с. 56–57].

Слово *верета* широко вживане у складі компаративів [Галас 2019, с. 29; Шкурко 2020, с. 381–382]. У картотеці В.В. Нймчука порівняльний компонент *верéчч'ина* 'невелике домоткане простирadlo, рядно': *пýсок у нййй* / *ги верéчч'ина* / \diamond *пýсок* / *ги верéчч'ина* 'язиката людина'. Пор. Зменш. до *верéта*, ы, ж. *заст*. Простирadlo здебільшого з домотканого полотна [Сабадош 2021, с. 45];

такá мйц'ка / *ги бáрхат*; *рékлик* / *ги ростййр'ош* / *ги рилы*; *такóйе твердóйе полóтно* / *йак луп*. *Луб* 'внутрішня частина кори дерева; вйрйб із цйей частини кори; обвйд сита' [ЕСУМ: 3, с. 296]; *дóбрый хл'іб* / *дерé с'а* / *ги лýко*; *рогожа – ис шашў ўплетено такóйе* / *ги плáхта*; *такі ў т'а пархы густй* / *ги шчйтка*; *там былá такá плйта* / *ги стўл*; *такá* / *ги пòлòўл'аный мйх*; *такый* / *ги оборóжанбй стдóпциц'*; *л'йзе гóрй ним* / *ги гóрй стрáпáчкòў* (ілюстрація до слова *стрáпáчка*); *йакá ў вас ги пòдр'а пòс'ц'іл'*; *такóйе* / *ги лйбалкы* 'про щось нестййке, нестййкий предмет'; *отó такóйе* / *ги лйбалкы* 'щось нестййке, хистке'; *такóйе* / *ги лйбалкы*, *ги лабар'н'а* 'про щось нестййке, предмет, що хитається, особливо конструкції з жердин, палиць', *лйбалкы* 'кольські'; *такый Мигáл'ко голосный* / *ги дзвўн*.

Порівняльний зворот *такый лéвеш* / *йак' д'òн'д* 'дуже гарний бульйон, на якому повно дрібних жирових плямок, кульок'; *такый лéвеш* / *ги д'òн'д* 'бульйон із «крапками» жиру', угор. *gyöngy* 'перлина', 'бісер' виконує роль ілюстрації функціонування номена *д'òн'д лéвеш*;

хóдит, *ги мййка* 'жінка, дйвчина, яка метушиться, скрйзь соває носа'. Пор. *пол*. *туўка* 'посудомийка'; *збрáлис'а* / *ги мййкы* 'що вештаються не знати де; ходять із хати до хати'; *хóдит по селў* / *ги помывáйка*, пор. ще *мййка*, *мййковáти*;

\diamond *глухый* / *ги пўўн'ák* / *нич ни чўе* 'зовсім глухий'.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами дерев, рослин, плодів, сортів, грибів (*орйх*, *дуб*, *бук*, *дéрево*, *ягода*, *мак*, *мáковойе зёрно*, *зйрня*, *дрáчка*, *косйця*, *крушйна*, *тéрен*, *тйрня*, *драбáчкы*, *хмйль*, *кóлос*):

здоровый / *ги дрѣх*; мўцнѣй / *ги дуп* / шчо вўз бы пўнн'аў; так с'а ни берѣ тўмана наука / *ги бўка*; ий бо потормосит ним / *ги дѣревом*; така д'ўўка челлена / *ги йагода*; тўл'ко йак / *ги маку нис'їяного*; дрўбнѣй дрўбнѣй / *йак маковойе зѣрно*; *ги маковойе зерно* 'маленький'; малин'ко / *ги маковойе зїр'н'а*; оты слївы такї / *ги мад'аркы* / айбо на быстри'ц'кї уган'айут 'подібним бути'; такї лопаткы р'аснї / *ги ѓмело*, ѓмело на слїві (зараза, густе гїлля); такыѣ отѡ Йван (*ги*) *дрѣчка* / коравый; кликаў на н'а мўй милїн'кый из нового бѡўта / шчо с' милїн'ка помарн'їла / *йак косїц'а жѡўта*; нїкай йака фїйна / зелѣна пасул'а / *ги крушинїа*; сид'їти *ги на тїр'н'у* / сидїт *ги на тїр'н'у*, пилўйес'а 'сидить, як на голках, як на кілочках, нервує'; майу с'а / *ги гѡлыї у тїр'н'у*; – йак с'а мѣеш? – майу с'а / *ги гѡлыї у тїр'н'у* 'погано'; чорнї очї / *йак тѣрен*; родїны / *ги вербїны* / а повертїти н'їкуды; такї ў т'а руки / *ги драбачкы*; приставис' ми так ид сїр'ц'у *ги* д городїн'ї *хмїл'* / умѣлла бим иж жѡлику кид'бы ты ни мўй; такыѣ у н'а л'ўпко *фїйный* / *йак кѡлос на жїт'ї*; кашкїтый кугут = що у нього ни простый зашуреный грїбїн' / *ги кѡї ол'їн'ачый грїб*.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами явищ природи, часових і просторових понять, речовин (ўгинь, їскра, роса, бумбушкы, мїрот, снїг, вода, ўгѡль, грїнка, пѡпїл, тѡўк, скло, крупы, плїта, свїт, рай):

студѣный доиш (дож^{ож}) / *ги ўгин'*; тогѡ чѡлѡвїка так с'а трѣба боїти / *ги ўгнѣ (ўгн'ї)*! така / *ги їскра* 'дуже швидка'; краса такѡйе / *ги роса*; горѡшковата зимл'а (грудкы *ги бумбушкы*). Пор. Бумбўшка, ы, ж. 'брунька' [Сабадош 2021, с. 41; 386]; пековата зимл'а / шчо грўда тверда / *ги маскул'анка*; отѡ такыѣ / *ги мїрот* 'про примхливу, із змінним настроєм людину'. Пор. Мїрот, рота, ч. Березень [Сабадош 2021, с. 235];

так с'а кїмін' блишчит / *ги с'н'їг*; берѣ го с'а / *йак на гўску вода* 'як горохом у стїну'; *ги на гўску вода* 'як з гуски вода, без впливу' имїло с'а на н'ѡго *ги на гўску вода*; коса злопѡн'їла / *ги вода на габы*; така чорна / *ги ўгѡл'*; т'їло стїло / *ги грїнка*; тўл'ко ў кўр'ох ушелўў / *ги пѡпелу!* падўт крупы / дрўбнѣй сн'їг / *ги крупы*; такї макарѡны / *ги тѡўк*, зїпїлїс'а (варїні); чїстый / *йак скло* / погїр / кришчїл'; такѡйе вўмн'а / *ги плїта* (на іншїй картці значення слова: плїта 'плоска глиба', плїтка 'плесковатий камїнець'; така м му рада (= я так радію через нього, він об'єкт, причина моєї радості) / *ги с'вїту*; так туй фїйно / *ги ў райї*.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами будівель, об'єктів, споруд, місцевостей (млин, бўжня, хїйдер, цѣрка, псарня, сїлаш):

рот му хѡдит^ѡ / *ги млин*; плѣшче йазыком так / йїгбы млїн нїпѡрѡжен'ї; ѡ пысок хѡдит [ги млин нїпѡрѡжен'ї] 'багато балакати'; нїкай / рот му хѡдит^ѡ / [ги млин нїпѡрѡжен'ї]; чуй / йак му пысок ходит 'базикати' [ги млин нїпѡрѡжен'ї]; обис' с'а ни клепопїла / *ги млин*;

такыѣ там вївўр (гѡмўт) / *ги ў бўжнї*; там им Йвана стрїчїаў / *йак бўжн'а*;

такыѣ гѡйк / *ги ў хїйдерї*. Хїйдер 1. 'єврейська школа' (арх.). 2. 'галас, гам';

ѡ шчи мїло потѣрни / така будѣш ц'ул'ѡвана / *йак у цѣрквї*;

ѡ [студенѡ] / *ги ў псарнї*; прїйшїдў / *ги на пѡгрїлыї сїлаш*. Сїлаш, а, ч. 'гурт овець; місце, де розташованї кошари' [ЕСУМ: 5, с. 168]. Пор. сїлаш, їша. 1. Місце нїчлїгу для овець. 2. Місце нѡчївлї для пастухїв на полонїнї або в полї [Сабадош 2021, с. 320].

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами музичних їнструментїв (бўбен, пищїлкы, басы):

наїў кил'ўх / *ги бўбен*. Бўбен, бўбна, ч. 'барабан';

нўшкы / *ги пишчїлкы*. Пор. Пищїлка [пищчїлка], ы, жс., муз. Сопїлка [Сабадош 2021, с. 320];

зудѣ ти ў грўд'ох / *ги ў басы* (гус'л'ї); ѡ измн'ацкаў го / *ги кѡзїц'ї* 'дуда', 'коза'.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами мїфїчних їстѡт (чорт, сто чѡртўў, чѡртя, чѡртова злыза, чѡртово ѡко, дїјавўл, воўкулїк, босоркїня, їведа). Найбїльшу групу становлїють порівняння з компонентом чорт і похїдних: бойїц'ц'а / *йак чорт* тимн'ану; бо(ї)їт'ц'а (с'а) (ц'ц'а) / *йак чорт* тимн'ану; боїц'ц'а / *ги чорт* тимн'ану 'фїмїам', тимн'ан 'ладан'; сидїт / *ги чорт на грѡшох*; ѡ сидїт^ѡ / *ги чорт на грѡшох* / ни мож го зрўшити 'сидить, не вїдходячи з мїсця'; ѡ сидїт^ѡ / *ги чорт на грѡшох* 'дуже пильно; не вїдходячи нї на мїть'; сидїт^ѡ / *ги чорт на грѡшох* 'пильно стереже і под.'; *ги чорт на грѡшох* 'невїдступно'; ѡ несѣ / *ги чорт* грїшну дўшу 'несе тяжко й незграбно'; спўвали, репетѡвали, такѡйе *ги колї чортї*; отѡ такѡйе / *ги чорт* кўр'а / ут'їкат гет / кѡї го чил'їнн'а кїлїче; так го ўс'ї знїнївїд'їли / *ги чѡрта*; там такыѣ кал / *ги сто чѡртўў*; закл'їтоїе / *ги чѡрт'а* сирѡтонча / сирѡтѡнча [!], 'мале дїтя' (зруб.).

Словосполучення з атрибутивним компонентом чѡртўў (чѡртова, чѡртово) позитивно конотѡванї в порівняннях: пїлинка чїста / *ги чѡртова злыза*; ѡ такыѣ фїйный / *ги чѡртово ѡко*; така / *ги чѡртово ѡко* 'дуже фїйна' (?); такыѣ фїйный / *ги чѡртово ѡко*; така / *ги чѡртово ѡко* 'дуже гарний'; такыѣ / *йак чѡртово ѡко!* 'дуже гарний'. Сьогѡднї складно припустити, що мав на увазї укладач, позначивши знак питання (?) на картці, де записав така / *ги чѡртово ѡко* 'дуже фїйна' (?): сумнїви щодо значення порівняння чи позначка для уточнення, а може, намір розкрити образ, який лежить в основї порівняння. В іншїх записах їдентичного порівняльного зворѡту будь-яких примѡток нема.

До цїєї групи вїдносимо й порівняння отѡ такѡје змылноје / *ги дїјавўл*; обрѡслый / *ги воўкулїк*; ревѣ / *ги ад (Ад?) у пїкл'ї*; такыѣ / *ги бы на н'їм с'а босоркан'ї носїли* 'дуже худый'; ѡ такыѣ ўсхлыї тай бл'їдыї / *ги бы с'а на н'їм босоркан'ї їздили*. Босѡркїня, ї, жс. 'вїдьма, чаклунка'. Запозичення з угор. *boszorkány* т. с., гунгаризм старѡтюркського походження [ЕСУМ: 1, с. 237].

Увагу В.В. Нїмчука привернув ще один мїфонїм у складї порівняльних зворѡтїв – ївет, їведа. У студиїх над карпатоукраїнсько-пївденнослов'янськими

мовними взаєминами [Німчук 1989, с. 103; Німчук 2003, с. 28] вчений зазначив, що на Закарпатті (зокрема на Іршавщині) слова *авет*, *аведа* виступають переважно в порівняльних зворотах із не дуже виразними для мовців значеннями: *реве*, *йак аведа* «дуже голосно кричить, страшенно плаче», *такóйе*, *йак аведа* «дуже зла, капосна людина, якась нечиста сила» (с. Довге); *такóйе / ги авет отó грóбый* («великий») *чил'áнник тоўстелезный* (с. Луково). У результаті зіставних досліджень давніх лексем карпатоукраїнських говорів і південнослов'янських мов В. В. Німчук зробив висновок про зв'язок карпатських міфонімів із сербськими словами *авет*, *аветиња* «привид, дух», македонським *авет* «привид» [Німчук 2003, с. 28].

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – назвами фінансових понять (грайцáрик, грийцáрик, поже́т):

такі йўў бiбы по ногáх / ги грайцáрик (грийцáрик), грийцáри (грайцáри). Грийцáри, грайцáри, 'гроші' (*жарт.*, *архаїзм*), грийцáрик (демінутив). Пор. Грайцáрь [Грайцáрь] krajcár Чоп. 64, угор. krajcár 1. 'крейцер'. 2. 'копійка' Udv. I. 843;

◊ *крéкнеш / ги поже́т* 'процент, проценти за (на) позику'; *крéкнеш / ги поже́д^m, поже́т* (род. відм. *нўжджу*) 'відсоток на позику'.

Порівняльні звороти з об'єктами порівняння – субстантивованими ад'єктивами – образними характеристиками людини

Порівняльні звороти із субстантивованими прикметниками і дієприкметниками становлять досить численну, структурно різноманітну групу в опрацьованій частині картотеки. Окремі порівняння записані по кілька разів, наприклад, із порівняльним компонентом *поварéный*: *ги поварéный; фурт^o дошч / такый им / ги поварéный; хóдит^o / ги поварéный*; ◊ *хóдит^o / ги поварéный; такый им / ги поварéный* / *нiс'кы 37 гáдўў / душно; такый им / ги поварéный* 'кволий, повільний, мало рухливий тощо';

удурiлий, здурiлий: биў собóў / улиáй / ги удурiлий; тóби усé йенно / ги здурiлóму у гóлвi; хóдит^o / ги здурiлий, 'збожеволiлий'.

У картотеці є кілька варіантів порівняльних зворотів із порівняльним компонентом *маслагóватый*: *Петрó крутит'ц'а / ги маслагóватый; крутиц'ц'а / та ги маслагóватый; бiгат / йак маслагóватый* 'задурманений; такий, що бігає туди-сюди'. Кожен із компаративів, записаний у різний час, супроводжується семантичною характеристикою слова *маслáк* 'дурман, рослина, з якої робили отруту для риб' < уг. *maszlag*. Запозичення з угор. *maszlag* 'дурман' і східнороманських (можливо, також із турецької) мов [ЕСУМ: 3, с. 407]. Пор. *маслагы*, *гу*, *мн*. Вид отруйних грибів. *Маслагóватый*, а, е. Дурний. *Ходит*, *йак маслагóватый* [Сабадош 2021, с. 235].

такый им / ги побiтый; стоiт / ги забóпáный; кричiт / йак оглашéнный; шчос' такый биў / ги погинáдженый; такый тучный приийóў / ги пòпұхлый; хóдит^o / ги насолéный 'неспокойно, не знаходячи «собі міста»; щоб дізнатися, вислідити, де несеться потайно курка, їй зад-анус присолювали, вона йшла в своє гніздо нестися'; *слўхай!*

пòстудiўс'а та йак кáшле / ги гиртикáшный; ходiли лáпайўчи ў потéмку / ги с'л'iни; ут'iкат ги коли / йак коли (пор. угор. *mintha* = як якщо) *дiкый; спит / ги ўбитый; спит / ги мертвiый*.

Цінний матеріал для дослідників історії мови становлять порівняльні звороти, у яких лексема зафіксована тільки в порівнянні, тобто за межами порівняння вона не вживається. В обстеженій частині картотеки виявлено три варіанти порівняльних зворотів із словом *вагáнка*: *чéрево / ги вагáнка; наiс'ц' с'а так / шчо такый кил'ўх / ги вагáнка; наiўс'а так / шчо такый кил'ўх / ги вагáнка*. Останній запис датований 1957 р., у дужках примітка: *зафиксовано тільки в цьому порівнянні*. Далі покликання на «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка: Пор. Вагані продолговатая деревянная миса, род небольшого корытца для пищи (далі – цитата з «Енеїди» Котлярев.) Гр. I, 121.

До порівняльного звороту *чóрный / ги джук (джук)* додано коментар: *апелятив тільки в порівнянні і наведено фразу ни доган'ай Джук^к Барн'и / бо ўбáсте ў йарми* (клички волів).

Помітне місце в картотеці посідають фіксації власних назв у говірці с. Довге. Чимало антропонімів функціонують у складі вузьколокальних порівняльних зворотів, у яких знайшли відображення регіональні особливості побуту, звичаїв, обрядодій, родинних стосунків. Як порівняльні компоненти зафіксовані такі антропоніми в говірці с. Довге – прізвищева назва *ушорiли / ги Свистакый мáт'ip' сòби*; ім'я (*òвўн рóслый (= восокий) такый / ги Васiл'*; *хóдит / ги Рáйна (райна); такый / ги Тáц'а (тац'а)* 'дуже мокрий (зокрема від дощу)'; *хóдит мóкра / ги Тáц'а*; ім'я з прізвищем або прізвиськом батька (або чоловіка) у формі присвійного прикметника (*такый йаг / ги пiрiта* 'червонощокий' = *йак (ги) Марiка Рушчакóва*); прізвисько (?) (*хóд'ад^m / ги Бакўк тай Мáришка; йа ги тот Питáй шчо син'áк на гóлвi маў* (= був причиною постійної турботи); *та ги Питилкán'а имiт с'а за двир'и та держитс'а та фурт кáже ош н'iкóли йўў; такый с'а д'итвáк удáў / ги Дрўст / ачий им с'а на н'ого (Дрóзда) нанiкала* 'вважається забобонно, що не треба пильно дивитися, захоплюватися вагітній жінці ким-небудь, бо дитина буде подібна до нього або мати його характер'.

Порівняльних зворотів із топонімами назвами менше, наприклад: *ци прóстый ми прóд'ил? такый / ги на Пóл'ану пун'*.

У структурі досліджуваних порівнянь є прямі й опосередковані лексичні запозичення: угорські (*перебiрат^o / ги кóўдош у náлиц'ax; такый д'итвáк / ги пукан'тўў; такый / ги цóлшток; такóйе / ги тiнта вино*), румунські (*такóйе / йаг' гáргáн; вéл'ли с'а / ги гáргáне*). Найбільше іншомовних компонентів у позиції об'єкта порівняння – запозичення з угорської мови. Низка порівняльних зворотів супроводжується перекладом-відповідником з угорської, румунської, сербської, хорватської, чеської, словацької мов із покликанням на етимологічні, тлумачні, перекладні словники, наприклад: *йа гóлóден / ги вóўк*, пор. уг. *olyan éhes vagyak mint egy farkas*; *дурный / йаг дbи́н'а*, угор. *buta mint a tők*; *л'iзе / ги вош*, пор. *mácsik, mint a tetű*; *сокотi та ги бчи*

ў *гдлбві*, пор. серб. Пазити као очи у глави; *такый / йак чортво око!* пор. хорват. djavolje oko.

Порівняльні звороти містять не лише архаїчну, рідковживану лексику, а й архаїчні граматичні форми української мови: закінчення *-e* в іменниках у формі називного і знахідного відмінків множини (*так оты свін'і ревут / ги погане*; *чїни / обы лишє ни так' / ги л'уде*; *вєл'ли с'а / ги гáргане*; *йак паскúnно кл'ане / шчо стрáшно слúхати / ги цїггане*; *ган'биц'ц'а / ги кобыла / кой сáне звєрне*); закінчення *-ix* в іменниках у формі місцевого відмінка множини (*та ги ў катún'ix*; *чóртом / у зубіх' бим го носїла / ги мьц'ка пóт'а*); закінчення *-и* в іменниках жіночого роду першої відміни у формі давального відмінка однини (*так бы ти с'а повелó / ги кúрици помелó*); закінчення *-дў* в іменниках твердої групи жіночого роду у формі орудного відмінка однини (*шчóс' там набáбраў / та ги кúриц'а лáбдў*; *л'їзе гóрі ним / ги гóрі страпáчкдў*); закінчення *-иў* в іменниках м'якої групи жіночого роду у формі орудного відмінка однини (*так тóбдў / ги бúлиў удáр'у*; *мáхат' / ги пúп кад'їлнициў*); закінчення *-и* в іменниках жіночого роду у формі місцевого відмінка однини (*шчо хóдиши / ги на саўтыри / бїгайучи*; *такá будєши ц'ул'ована / йак у цєркви*; *такый там вáвўр (гóмўт) / ги ў бúжени*; *студенó / ги ў псáрни*); закінчення *-e* в іменниках чоловічого роду у формі родового відмінка однини (*тогó чдлбвіка так с'а трéба боáти / ги ўгнє*; закінчення *-ом* в іменниках першої відміни у формі орудного відмінка однини (*рóбит тóбдў жонá / ги слугóм*), закінчення *-ом* в іменниках середнього роду у формі орудного відмінка однини (*бл'увáў такóйе / ги букáт'ом*); закінчення *-ох* у множинних іменниках у формі місцевого відмінка (*сидит' / ги чорт на грóшох*), дієслівні форми (*там такї / ги три мдгут густї*).

Стилістичні ремарки, які є при окремих порівняльних зворотах, вказують на особливості їх функціонування в мовленні: *такый дбўгий / ги «помїлуй н'а Боже»* (псалом 50, *жарт.*); *шчóс' там набáбраў* 'написав' (*зневажл.*) *та ги кúриц'а лáбдў! ты ўсе такóйе хóдижє* ^м *ги с'л'їпкó* (= сліпий, *емоц.*); *удалос'а / ги Мїцин токán* (*жарт.*);

упїрац' ц'а / ги кúт на леду (*жарт.*); *сидит' / ги чорт на грóшох* 'пильно стереже і под.' (*негат.*)

Порівняльні звороти посилюють експресію погроз, лайок, прокльонів, *жартів*: *обы т'а с'а так имїло / ги ймн'а ти*; *зарас ти гóлову / ги шпáкови прїрву*; *так бы ти с'а повелó / ги кúрици помелó*; *ўтпáў бы ти йазык / ги з дьн'ї хвўст*; *пуклá бис' / ги дьн'а турїц'ка*; *обы йўў очи тоўды усхли / йак Чорнойе мóре*; *кид'™ тóбдў вєржу та такый будєши пуд нєбом малін'кый ги иглá шустїр'с'ка*; *так тóбдў / ги бúлиў удáр'у / шчо роздришинес'с'а / ги бұл'а*; *такá будєши ц'ул'ована / йак у цєркви*; *так' йим бóду кл'астї / шчо ни розгаздуўц'ц'а та ги болот'анá жáба*.

Обстежені порівняльні звороти характеризуються структурною різноманітністю і варіантністю. В одних перший компонент називає властивість чи якість особи або предмета (*такый / ги Бидїўл'а*; *йа такый / ги пúпуд зе'мл'у хóжє*; *розмєтана пóс'ц'їл' / ги бóллїх*; *такá / ги бпас'ц'*; *отó такá удовиц'а ги пúздрало усе надўта*; *жонá такóйе / ги рóстрáс*; *отó такбє зараз / ги жидўс'кое скóро*), в інших, – порівняльний компонент розкриває зміст, конкретизує дію, стан або процес (*зарас ти гóлову / ги шпáкови прїрву*; *та ги ў катún'ix*; *шчо хóдиши / ги на саўтыри / бїгайучи*; *тургїны рóстўт / ги з воды*; *идўт / ги на сóлишче*; *так вїжє / ги крđз'ї сїто*; *ходиши*, *ги пýндр'а*; *сидиши / ги ваўц'їр*; *ничўти го / говорїў / ги спуд зимл'ї*; *учинї так' / йаг' Бўх приказаў*).

Висновки. Картотека Василя Німчука – багатолітня праця вченого, спрямована на перспективу укласти словник рідної говірки. Це пам'ятка духовних цінностей, яка закарбувала в мовних скарбах ментальний код кількох поколінь закарпатського села. Порівняльні звороти, які становлять відчутний у кількісному і структурно-функціональному аспектах компонент картотеки, містять цінний матеріал для досліджень із діалектології, історії мови, ономастики, лінгвокультурології. Важливо ретельно виявити порівняння в інших фрагментах словникових матеріалів В. В. Німчука, належним чином опрацювати й підготувати до друку.

Література

1. Бондар О.І. Розвиток українського діалектного словникарства на початку ХХІ ст. *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія*: Леонідові Сидоровичу Паламарчукові. Київ: КММ, 2012. С. 171–176.
2. Галас А. Компаративізм з антропонімічними компонентами у закарпатському говорі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 1 (45). На пошану Кирила Йосиповича Галаса (до 100-річчя з дня народження). Ужгород, 2021. С. 157–164.
3. Галас А. Порівняльні конструкції в закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* (збірник наукових праць). Вип. 24. Ужгород, 2019. С. 25–33.
4. Галас А. Угорські запозичення в закарпатських народних порівняннях. *Україністика в Угорщині та поза її межами II*. Матеріали міжн. наук. конференції. Будапешт: Printprix nyomda és grafikai stúdió, 2022. С. 47–59.
5. Грицак М.А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б. За ред. П. Ю. Гриценка. Київ: КММ, 2017. 380 с.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
7. Німчук В.В. Актуальні проблеми вивчення українсько-південнослов'янських лексичних паралелей. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови*: Тези доповідей Республіканської конференції (Ужгород, листопад 1989 р.). Ужгород, 1989. С. 103–105.

8. Німчук В. «Кодифікувати» нові літературні мови? Зберегти й захистити українські говори! *Українська мова*. 2013. № 3. С. 3–26.
9. Німчук В. Проблема карпатоукраїнсько-південнослов'янських лексичних паралелей і збігів. *Українська мова*. 2003. № 3–4. С. 18–31.
10. Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію. *Українська мова*. 2012. № 3. С. 3–30.
11. Пискач О. Фраземи в структурі діалектних словників українських говірок Закарпаття: стан і перспективи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 2 (44). 2020. С. 262–268.
12. Рябець Л.В. Український діалектний словник сьогодні: особливості побудови і проблеми укладання. *Українська мова*. 2019. № 1. С. 71–86.
13. Рябець Л. У пошуках повноти діалектного словника: ілюстрація. *Лінгвістика: збірник наукових праць*. 2021. № 1 (43). С. 27–37. URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/75/79>
14. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
15. Сабадош І. Українська лексика в просторі і часі: Збірник праць. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2015. 688 с.
16. Харьковська О. Компаративні фраземи з анімалістичними компонентами в українських говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 2 (48). 2022. С. 190–196.
17. Харьковська О. Народні порівняння у Словнику закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району І. Сабадоша. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 1 (43). 2020. С. 271–276.
18. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 704 + XLVIII.
19. Шкурко Г. Назви традиційного транспорту та комунікацій у складі компаративних фразем в українських говорах Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 2 (44). 2020. С. 379–384.
20. Bunganič P. Slovensko-ukrajinský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 674 s.
21. Trávníček F. Slovník jazyka českého. Praha, 1952. 1801 s.
22. Udvari I. Magyar-ukrán szótár. I. (A–Ly). Nyíregyháza, 2005; II. (M–Zs). Nyíregyháza, 2005. Удвари І. Угорсько-український словник. I. (A–Ly). Ніредьгаза, 2005; II. (M–Zs). Ніредьгаза, 2006.

References

1. Bondar O.I. (2012) Rozvytok ukraïnskoho dialektneho slovnýkarstva na pochatku XXI st. [The development of Ukrainian dialect vocabulary at the beginning of the 21st century]. *Ukraïnska i slovianska tлумachna ta perekladna leksykohrafiia*: Leonidovi Sydorovychu Palamarchukovi. Kyiv: KMM. S. 171–176 [in Ukrainian].
2. Halas A. (2021) Komparatyvizmy z antroponimnymi komponentamy u zakarpatskomu hovori [Comparativisms with anthroponymic components in the Transcarpathian dialect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Vyp. 1 (45). Na poshanu Kyryla Yosypovycha Halasa (do 100-richchia z dnia narodzhennia). Uzhhorod. S. 157–164 [in Ukrainian].
3. Halas A. (2019) Porivniální konstruksii v zakarpatskykh hovirkakh [Comparative constructions in Transcarpathian dialects]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva* (zbirnyk naukovykh prats). Vyp. 24. Uzhhorod. S. 25–33 [in Ukrainian].
4. Halas A. (2022) Uhorski zapozychennia v zakarpatskykh narodnykh porivnianniakh [Hungarian borrowings in the Transcarpathian national comparisons]. *Ukraïnistyka v Uhorschchyni ta poza yii mezhamy II*. Materialy mizhn. nauk. konferentsii. Budapesht: Printpix nyomda és grafikai stúdió. S. 47–59 [in Ukrainian].
5. Hrytsak M.A. (2017) Materialy do Slovnýka ukraïnskykh hovirok Zakarpatskoi oblasti [Materials for the Dictionary of Ukrainian idioms of the Transcarpathian region]. Vyp. 1: A–B. Za red. P. Yu. Hrytsenka. Kyiv: KMM. 380 s. [in Ukrainian].
6. Etymolohichnyi slovnýk ukraïnskoi movy (1982–2012) [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: V 7 t. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
7. Nimchuk V.V. (1989) Aktualni problemy vyvchennia ukraïnsko-pivdenoslovianskykh leksychnykh paralelei [Actual problems of studying Ukrainian and South Slavic lexical parallels]. *Naukovo-tekhnichna revoliutsiia i suchasni protsesy rozvytku leksyky ukraïnskoi narodno-rozmovnoi movy*: Tezy dopovidei Respublikanskoï konferentsii (Uzhhorod, lystopad 1989 r.). Uzhhorod, 1989. S. 103–105 [in Ukrainian].
8. Nimchuk V. (2013) «Kodyfikuvaty» novi literaturni movy? Zberehty i zakhystyty ukraïnski hovory! [«To codify» new literary languages? Save and protect the Ukrainian dialects]. *Ukraïnska mova*. № 3. S. 3–26 [in Ukrainian].
9. Nimchuk V. (2003) Problema karpatoukraïnsko-pivdenoslovianskykh leksychnykh paralelei i zbihiv [The problem of Carpathian Ukrainian and South Slavic lexical parallels and coincidences]. *Ukraïnska mova*. № 3–4. S. 18–31 [in Ukrainian].
10. Nimchuk V. (2012) Pro suchasnu ukraïnsku tлумachnu leksykohrafiu [About modern Ukrainian explanatory lexicography]. *Ukraïnska mova*. 2012. № 3. S. 3–30 [in Ukrainian].

11. Pyskach O. (2020) Frazemy v strukturі dialektnykh slovnykiv ukrainskykh hovirok Zakarpattia: stan i perspektyvy doslidzhennia [Phraseologisms in the structure of dialect dictionaries of Ukrainian Transcarpathian Dialects: state and prospects of research]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Vyp. 2 (44). 2020. S. 262–268 [in Ukrainian].
12. Riabets L.V. (2019) Ukrainskyi dialektnyi slovnyk sohodni: osoblyvosti pobudovy i problemy ukladannia [Ukrainian dialect dictionary today: features of construction and compilation problems]. *Ukrainska mova*. 2019. № 1. S. 71–86 [in Ukrainian].
13. Riabets L. (2021) U poshukakh povnoty dialektnoho slovnyka: iliustratsiia [In search of the completeness of the dialect dictionary: an illustration]. *Linhvistyka: zbirnyk naukovykh prats*. 2021. № 1 (43). S. 27–37. URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/75/79> [in Ukrainian].
14. Sabadosh I.V. (2021) Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu [Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnytsia, Khust district]. 2-e vydannia, zminene i dopovnene. Uzhhorod, 2021. 598 s. [in Ukrainian].
15. Sabadosh I. (2015) Ukrainska leksyka v prostori i chasi [Ukrainian vocabulary in space and time]: Zbirnyk prats. Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet. Uzhhorod, 2015. 688 s. [in Ukrainian].
16. Kharkivska O. (2022) Komparatyvni frazemy z animalistychnymy komponentamy v ukrainskykh hovirkakh Zakarpattia [Comparative phrases with animalistic components in the Ukrainian dialects of Transcarpathia]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Vyp. 2 (48). S. 190–196 [in Ukrainian].
17. Kharkivska O. (2020) Narodni porivniannia u Slovnyku zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu I. Sabadosha [Folk comparisons in I. Sabadosh's dictionary of the Transcarpathian patois of the Sokyrnytsia village in the Khust district]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Vyp. 1 (43). S. 271–276 [in Ukrainian].
18. Chuchka P. (2005) Prizvyshcha zakarpatskykh ukrainsiv [Surnames of Transcarpathian Ukrainians]: Istoryko-etymolohichni slovnyk. Lviv: Svit. 704+XLVIII s. [in Ukrainian].
19. Shkurko H. (2020) Nazvy tradytsiinoho transportu ta komunikatsii u skladi komparatyvnykh frazem v ukrainskykh hovorakh Zakarpattia [Names of traditional transport and communications as a part of comparative phrases in the Ukrainian Transcarpathian dialects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Vyp. 2 (44). S. 379–384 [in Ukrainian].

COMPARATIVE PHRASES IN V.V. NIMCHUK'S MANUSCRIPT FILE: STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECT

Abstract. In the article, for the first time, a structural and semantic description of comparative phrases in the dictionary card file of the outstanding scientist-linguist Vasyl Vasyliovych Nimchuk is carried out. The card file, prepared by V.V. Nimchuk, is a unique collection of linguistic treasures of the rich and colorful Upper Nadborzhava speech, which is distinguished by specific lexical, phonetic, word-forming, and grammatical features. In addition to the actual lexical material, lexicographically represented with varying degrees of completeness, the file contains a significant number of dialect phrases and pemyes, names of concepts of material culture (sometimes with pictures), rituals, customs, beliefs, regional onomastic material, folklore records, samples of dialect narrative, etc. The study was carried out on the material of the processed fragment of the card file, from which about 700 (with variants) comparative phrases were selected. The method of representation of comparative phrases in the dictionary file is described. The specifics of the conjunctions used to join the comparative component are determined. Commonly used comparative phrases codified in the literary language and known in other Ukrainian dialects (comparative phrases) are recorded in the card index. For the first time, a significant fragment of the register of colorful, regional comparative phrases is introduced into scientific circulation.

Since the core of the comparisons consists of images of the animal and plant world, time concepts, traditional peasant life, production activities, mythology, beliefs, stereotypes of human behavior, socio-economic concepts, etc., this determines the semantic principle of presenting comparative phrases. Groups of comparative phrases are identified, the objects of comparison in which are words that concentrate the main figurative and expressive content of the comparison: names of domestic animals and birds, names of predatory animals and rodents, names of birds and related concepts, names of insects, names of reptiles, amphibians and fish, names of agricultural crops, names of food products, dishes, drinks, names of persons, somatisms, names of household items, production, work tools, fabrics, clothes, shoes and their parts, materials, transport, names of trees, plants, fruits, varieties, mushrooms, names of natural phenomena, temporal and spatial concepts, substances, names of buildings, objects, structures, localities, names of musical instruments, names of mythical creatures, names of financial concepts, substantive adjectives – figurative characteristics of a person.

Conclusions have been made about the importance of a thorough study of the comparative phrases recorded in V.V. Nimchuk's dictionary materials for research in dialectology, language history, onomastics, and linguistic and cultural studies.

Keywords: dialect lexicography, comparative phrase, Transcarpathian dialect, Vasyl Nimchuk, dictionary index.

© Галас А., 2023 р.

Алла Галас – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; alla.halas@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-9867-4614>

Alla Halas – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department of Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; alla.halas@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-9867-4614>.